

İzmir'de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

A Substitute Turkish Humor Magazine in İzmir: İlâve-i İntibah (1875)

Gökhan DEMİRKOL^(*)

Öz

Osmanlı basınının kalbi İstanbul olmasına karşın Osmanlı toplumunun gazete olgusu ile tanışmasında İzmir önemli bir şehirdir. Yabancı dilde basının geliştiği İzmir'de Türkçe basın 1869 yılında yayımlanan Aydın gazetesi ile başlamıştır. Resmi gazete statüsü taşıyan Aydın gazetesini 1872 yılında yayımlanan Devir gazetesi takip etmiştir. Aydın ve Devir gazetelerinden sonra İzmir'de yayımlanan üçüncü Türkçe gazete ise İntibah gazetesidir. Günümüze hiçbir nüshasının ulaşmamış olmasından dolayı bu gazete hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır. İntibah gazetesi hurufat kaynaklı yaşadığı basım hatalarını gidermek için yeni hurufat ve aletler sipariş etmiştir. Sipariş edilen malzemenin İzmir'e ulaşması için gerekli sürede okuyucularını gazetesiz bırakmamak için litografya ile basılmış İlâve-i İntibah isimli bir nüsha yayımlama kararı alır. Ancak bu girişim resmi makamlarca kabul edilmez. Bu çalışma İntibah gazetesi tarafından yayımlanan İlâve-i İntibah isimli nüshayı konu edinmektedir. Çalışma, İlâve-i İntibah nüshasının içerik olarak bir mizah dergisi özelliği taşıdığı ve bu çerçevede İzmir'in ilk Türkçe mizah dergisi Kara Sinan'dan sonra yayımlanmış ikinci Türkçe mizah dergisi

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 14.02.2021

Kabul Tarihi: 11.05.2021

^(*)Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Sinema-Televizyon Bölümü, gokhand06@yahoo.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0672-0992>

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

Gökhan DEMİRKOL

olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın başta İzmir Basın Tarihi olmak üzere Türk Basın Tarihi ile ilgili literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İlâve-i İntibah, İntibah gazetesi, Mizah Dergisi, İzmir Basın Tarihi, Türk Basın Tarihi.

Abstract

Although Istanbul is the heart of the Ottoman press, İzmir is an important city for the Ottoman society to meet the "newspaper" phenomenon. The Turkish press in İzmir, where the press in foreign languages developed, started with the Aydın newspaper published in 1869. Aydın newspaper, which has the status of an official newspaper, was followed by the Devir newspaper published in 1872. The third Turkish newspaper published in İzmir, after Aydın and Devir newspapers is İntibah. Limited information is available about this newspaper, as no copies of it have survived. İntibah newspaper ordered new typeface and tools in order to eliminate the printing errors it experienced due to the typeface. In order not to leave the readers without a newspaper in the required time for the ordered material to reach İzmir, it decides to publish a copy named İlâve-i İntibah, printed with lithography. However, this initiative is not accepted by the official authorities. This study focuses on the copy named İlâve-i İntibah published by İntibah newspaper. The study aims to reveal that the İlâve-i İntibah copy is a humor magazine in terms of content and within this context, İzmir is the second Turkish humor magazine published after Kara Sinan, the first Turkish humor magazine. It is thought that the study will make a significant contribution to the literature on Turkish Press History, especially İzmir Press History.

Keywords: İlâve-i İntibah, İntibah newspaper, Humor Magazine, İzmir Press History, Turkish Press History .

Giriş

Osmanlı toplumu gazete olgusu ile Fransız Elçiliği tarafından 1795 yılında *Bulletin des Nouvelles* ve 1796 yılında *Gazette Française de Constantinople* gazetelerinin yayımlanması ile tanışmış olmasına karşın Türkçe basın 19. yüzyılın ilk yarısında, 1831 yılında *Takvim-i Vekayi*'nin yayımlanması ile başlamış ve imparatorluğun başkenti İstanbul, Türkçe

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

basının “payitaht”ı haline gelmiştir.¹ Türk Basın Tarihi açısından İstanbul, basının kalbinin attığı yer olmasına karşın gazete ve gazetecilik olgularının gelişmesinde İstanbul kadar önemli bir diğer şehir ise İzmir’dir. 1831 yılından önce İzmir’de yayımlanan *Le Spectateur Oriental*, *Le Smyrnéen* ve *Le Courrier de Smyrne* gazeteleri imparatorlukta gazetecilik anlamında atılmış önemli adımlardır.²

Osmanlı İmparatorluğu’nun önemli liman kentlerinden birisi olan İzmir, ticari ve kültürel olarak basının gelişimi için yeterli alt yapıya sahip olmasına rağmen Türkçe basın ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişim gösterebilmiştir. İzmir’in Türkçe basın ile tanışmasında etkili olan unsur ise 1864 yılında mahalli idarelerde eyalet sisteminden vilayet sistemine geçilmesidir. Bu yeni sistem içerisinde vilayetler adli, idari ve mali yönden yeniden örgütlenmiştir.³ Yeni vilayet sistemi içerisinde kültürel anlamda dikkat çekici gelişme ise her vilayet merkezinde bir matbaanın kurulmasıdır⁴ ki tesis edilen bu matbaalar aracılığıyla “resmi vilayet gazeteleri” yayımlanmaya başlamıştır. İzmir merkez olmak üzere Saruhan, Aydın ve Mentеше’yi kapsayan Aydın Vilayeti’nde de bir matbaa kurulmuş ve 1869 yılında *Aydın* ismi ile bir vilayet gazetesi yayımlanmaya başlamıştır.⁵ Türkçe ve Rumca olmak üzere iki dilde yayımlanan *Aydın* gazetesi İzmir’de yayımlanan ilk Türkçe gazete olma özelliğine de sahiptir.⁶

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

¹ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, (İstanbul: Der Yayınları, 2005), 166-167.

² A.g.e., 167-168; Efdal Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2019), 25-28.

³ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 62.

⁴ Bülent Varlık, “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 99; Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi’nde Yerel Gazetecilik*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2001), 84.

⁵ Erkan Serçe, *İzmir’de Kitapçılık 1839-1928*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002), 19-20.

⁶ Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, 79.

Gökhan DEMİRKOL

İzmir’de yayımlanan ilk özel girişim Türkçe gazete ise Aydın Vilayet Matbaası’nda basılan *Devir* gazetesidir. *Aydın* gazetesinin sorumlu müdürü ve başyazarı olan Mehmet Salim’in imtiyaz sahibi olduğu *Devir* gazetesi 1872 yılında yayımlanmaya başlanmıştır.⁷

İzmir, günlük gazetelerin yanı sıra Osmanlı’da İstanbul dışında yayımlanan ilk Türkçe mizah dergisine de ev sahipliği yapmaktadır. 29 Rebiülahir 1292 (4 Haziran 1875) tarihinde yayın hayatına başlayan, Grigorios Karydis (Karidi)’nin imtiyaz sahibi olduğu *Kara Sinan*, 1876 yılına kadar 35 sayı yayımlanmıştır.⁸ *Kara Sinan* dergisi, Türk Basın Tarihi literatürü tarafından 1870-1877 yılları arasında İstanbul dışında yayımlanmış tek Türkçe mizah dergisi olarak kabul edilmektedir.⁹

Aydın ve *Devir* gazetelerinden sonra İzmir’de Türkçe yayımlanan üçüncü gazete ise *İntibah*’tır. Ermeni asıllı avukat Kevork Bublivan ya da bilinen ismi ile Corci Bublî’nin imtiyaz sahibi olduğu *İntibah* gazetesinin hiçbir nüshası günümüze ulaşmadığı için hakkında sınırlı bilgi bulunmaktadır.¹⁰ Ancak *İntibah* gazetesinin Haziran 1875 tarihinde *İlave-i*

⁷ A.g.e., 80; Zeki Arıkan, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 104.

⁸ Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 165; Faruk Huyugüzel, *1928’e Kadar İzmir’de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996), 54-55.

⁹ Türk Mizah Dergiciliği açısından 1870-1877 yılları arası Tanzimat Dönemi mizahı olarak adlandırılır. Dönemselleştirmeye esas olan unsur 1870 yılında ilk Türkçe mizah dergisinin yayımlanması ve 1877 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nda mizah dergilerinin yasaklanmasıdır. Bkz. Gökhan Demirkol, “Tanzimat Dönemi Türkçe Mizah Dergilerinin “Mizah”ı Tanımlama Biçimleri (1870-1877), *Alay Kitabı* içinde, ed. Emine Gürsoy Naskali, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019), 25. Ayrıca bkz. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü Cilt 1*, (İstanbul: Adam Yayınları, 1986).

¹⁰ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Bublî, İzmir’in şöhretli avukatlarından birisidir. *Le Reform* gazetesinde yazılar kaleme alan Corci Bublî, İzmir’de Namık Kemal’in yakın dostu olarak bilinmektedir. Bkz. Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 124-152; Sevinçli, *İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler*, 80; Arıkan, “Tanzimat

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

İntibah ismi ile bir nüsha yayımladığı Osmanlı Arşivi’nde tespit edilmiştir. Bu çalışma, *İntibah* gazetesi tarafından İzmir’de yayımlanan *İlâve-i İntibah* nüshasını konu edinmektedir. İzmir’in üçüncü Türkçe gazetesi olan *İntibah*, baskı sürecinde hurufat kaynaklı sorunlar yaşamış ve yeni hurufat siparişinde bulunmuştur. Sipariş edilen hurufatın İzmir’e ulaşması için gerekli süre zarfında abonelerini gazetesiz bırakmamak için *İntibah* gazetesinin yerini alacak *İlâve-i İntibah* isminde bir nüsha yayımlamıştır. Nüshanın yayımlanabilmesi için Hariciye Nezareti’ne yapılan izin başvuru sonrası nüsha, içerik bakımından mizah dergisi olarak kabul edilmiş ve yayımlanmasına izin verilmemiştir.¹¹

Çalışma, *İntibah* tarafından geçici bir süre yerini alması için çıkarılan *İlâve-i İntibah* nüshasının bağımsız bir mizah dergisi kabul edilmesi gerektiğini ve İzmir’de *Kara Sinan*’dan sonra yayımlanmış ikinci Türkçe mizah dergisi olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, “İlave-i *İntibah* içerik açısından bir mizah dergisi olarak tanımlanabilir mi?” sorusuna cevap aranmaktadır. Hiçbir nüshasının günümüze ulaşmamış olması nedeniyle literatürde sadece ismi telaffuz edilen *İntibah* gazetesi ile ilişkili fiziki bir yayını ele alması ve gazete hakkında literatüre katkı sağlaması açısından çalışma öncelikle İzmir Basın Tarihi için önemlidir. Ayrıca Tanzimat Dönemi mizah dergileri arasında İstanbul dışında yayımlanmış bir süreli yayını incelediği için de Türk Basın Tarihi ile Türk Mizah Dergiciliği açısından önem taşımaktadır. İçerik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada Osmanlı Arşivi’nde tespit edilen *İlâve-i İntibah* nüshasının tamamı ve dönemin diğer süreli yayınlarında *İntibah* gazetesi ve *İlâve-i İntibah* nüshası hakkında yer alan yazılar analiz birimi olarak seçilmiştir.

ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını,” 104; Huyugüzel, *1928’e Kadar İzmir’de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, 53; Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 125.

¹¹ BOA, HR. MKT. 881-90-2, H. 19.05.1292.

İkame Bir Dergi: İlâve-i İntibah

İmtiyazı Corci Bubli'ye ait olan *İntibah* gazetesi tarafından yayımlanan, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875) tarihli *İlâve-i İntibah*, gazetenin baskı sürecinde yaşadığı hurufat ve matbaa sorunlarına bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. Teknik açıdan dönemin mizah dergileri ile benzerlik gösteren nüsha, dört sayfaya iki sütun olarak tasarlanmıştır. Litografya ile basılmış nüshanın satış fiyatı 20 paradır ancak serlevhanın sol tarafında “müşterilere meccanen verilir” ibaresi yer almaktadır. Nüshada imtiyaz sahibi olarak “Corci Bubli” imzası yer alırken nüshanın hangi matbaada basıldığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Nüshanın sayı numarası ise serlevhasında “numero 8” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca 4. sayfada bir de karikatür yer almaktadır.

İntibah gazetesinin basımında kullanılan hurufatın eskimiş olması basım sırasında harflerin tam olarak çıkmamasına yol açtığı için gazetenin okunması zorlaşmaktadır. Okuyucudan gelen şikâyetler karşısında *İntibah* gazetesi kendince pratik bir çözüm üretmiştir:

“Gazetemizin ekser hurufatı tamamiyle çıkmayıp kırâatında müşkülât çekilmekte olduğuna dair müşterilerimiz tarafından şikâyet gittikçe çoğaldı (...) evvel emirde üç dört yüz kıyye âlâ hurufat ile edevât-ı lazımeyi sipariş eyledik ve fakat bunların bir iki ay kadar vürûd edeceği melhûz olup bu müddet zarfında dahi müşterilerimizi gazetesiz bırakmak istemediğimizden onları merhametle memnun ve mütala'alarını teshil üzere iki kat masârifi ihtibar ile işte gazetemizin litoğrafya yani taş basmasıyla ve nisbetle güzel kağıt üzerine çıkarılmasına karar verildi (...)”¹²

Corci Bubli tarafından kaleme alınan bu ifadeler, *İlâve-i İntibah*'ın sipariş edilen yeni hurufatın İzmir'e gelmesi için gereken zamanda *İntibah* gazetesinin yerine ikame bir dergi olarak yayımlandığını ortaya

¹² *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 1.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

koymaktadır. Bir gazetenin geçici bir süre için de olsa kendisini ikame edecek farklı isimde bir yayın çıkarabilmesi hukuki bir süreci de beraberinde getirmektedir. Bu durum 1864 Matbuat Nizamnamesi’nin 5. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: “(...) bir gazetenin ismi veya neşr olunacak günleri veya matbaası tebdil ve tağyir olunacak olur ise sahibi veya müdürü tarafından kezâlik merci’ine beyân-ı hâl ve keyfiyyet kılınacaktır.”¹³ Nizamnameye göre böyle bir durum karşısında başvuru mercii tebaa-i devlet-i aliyyeden olanlar için Maarif Nezareti, tebaa-i ecnebiyyeden olanlar için Hariciye Nezareti’dir. *İntibah* gazetesi imtiyaz sahibi Corci Bublî de Hariciye Nezareti’ne başvurmuş ve başvurusunun ekine de *İlâve-i İntibah*’ın bir nüshasını eklemiştir. Corci Bublî’nin, gazetesi *İntibah*’ın geçici bir süre *İlâve-i İntibah* ismi ile yayımlanması talebini Hariciye Nezareti 11 Cemaziyelevvel 1292/3 Haziran 1291 (15 Haziran 1875) tarihinde karara bağlamıştır:

“İzmir’de İntibah nâm gazete yerine İlâve-i İntibah nâmında ve mizah gazetesi tarzında muvakkaten bir gazetenin neşrine ibtidâr olunduğu ve bura hurûfatın fersûdelenmesine mebnî sipariş olunan hurûfat ve edevâtın vürûduna değin müşteriler gazetesiz kalmamak eşkârından ede geldiği leffen takdim kılınan nüshası (...) mezkûr İntibah gazetesinin politikaya ihtisasını ve nüshayı mezkûrenin münderecatı âdeta eğlence yolunda ve uygunsuz bir surette olmasına bina’en bunun bir daha neşr olunmaması zımmında sahib-i imtiyaziyye tenbih olunmak üzere Aydın Vilayet-i Celîlesine telgrafnâme-i sâmi keşide buyrulması (...).”¹⁴

Hariciye Nezareti’nin bu kararı 13 Cemaziyelevvel 1292 (17 Haziran 1875) tarihinde Aydın Vilayeti’ne telgraf ile iletilmiştir.¹⁵ Corci Bublî’nin

¹³ *Düstur*, Tertip 1, Cilt 2, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289), 221.

¹⁴ BOA, HR. MKT. 881-90-2, H. 19.05.1292.

¹⁵ BOA, HR. MKT. 881-90-1, H. 19.05.1292.

İntibah gazetesi yerine *İlâve-i İntibah*'ın yayımlanması talebinin kabul görmemesinin temel sebebi *İntibah* gazetesinin politika gazetesi olarak ruhsat almış olması ve *İlâve-i İntibah*'ın içerik açısından Hariciye Nezareti tarafından mizah dergisi ya da "eğlence yolunda" bir yayın olarak tanımlanmasıdır. Oysa ki Corci Bublî, *İlâve-i İntibah*'ta kaleme aldığı yazısında bu ikame yayını "(...) şimdilik haftada bir olarak böyle ilâve kılıklı neşr olunacak olan evrakın bir cihetinde taze ve mühim havadisten bahs olunacağı gibi birkaç sütunu dahi letâife hasr edilecektir (...)" şeklinde tanımlarken mizah dergisi olmaya dair bir niyet belirtmemiştir. Ayrıca Hariciye Nezareti'ne sunulan nüshanın hiçbir yerinde de derginin yayın politikasını tanımlayıcı bir ibare bulunmamaktadır.¹⁶

Genel olarak Corci Bublî'nin sahip olduğu *İntibah* gazetesi ruhsatı ile yaşadığı hurufat sorununu çözüme kavuşturmak adına ihtiyaç duyduğu zamanı kazanmak ve de abonelerini kaybetmemek için ikame bir yayın olarak *İlâve-i İntibah*'ı yayımladığını söylemek mümkündür.

İlâve-i İntibah'ın İçeriği: Politika mı Mizah mı?

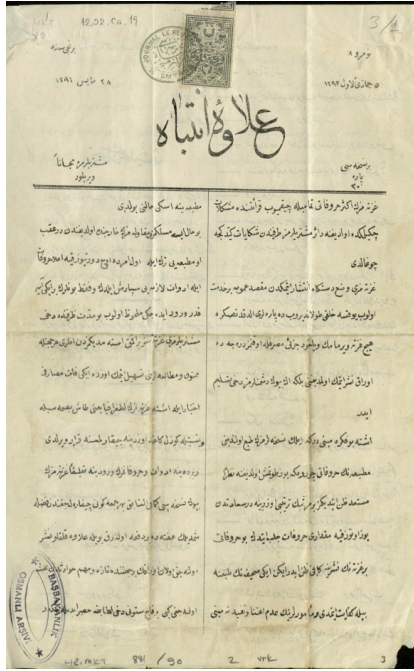
Hariciye Nezareti'nin ifadesine göre günlük siyasi gazete tanımlamasına uygun bir yayın politikası izleyen *İntibah* gazetesinin yerini almak üzere yayımlanmış *İlâve-i İntibah*'ın içeriği beş unsurdan oluşmaktadır: *Sahib-i İmtiyaz ve muharrir-i evvel Corci Bublî* imzalı yazı, *Havâdis-i Meclis, Letâif, İlân* ve bir adet karikatür. Nüshada yer alan Corci Bublî imzalı başlıksız yazı "mukaddime" olarak tanımlanabilecek bir metindir. Kamu hizmeti yapmalarına karşın birer ticari işletme de olan süreli yayınlar, varlıklarını devam ettirebilmeleri için "kurum kimliği"ne ihtiyaç duyarlar. "Ne yaptığı," "kim olduğu" ve "nasıl yaptığı" gibi unsurlar üzerinden oluşturulan kurum kimliği, dönem basını tarafından mizanpaj ve mukaddime öğeleriyle

¹⁶ *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyellevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 1.

İzmir'de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

ortaya konulmaktadır.¹⁷ Söz konusu metnin *İlâve-i İntibah*'ın hangi gerekçe ile yayımlandığı, içeriğinin ve yayın periyodunun ne olduğu gibi bilgileri okuyucuya sunması sebebiyle mukaddime niteliği taşıdığı söylenebilir (Bkz. Resim 1). Osmanlı Basını'nda mukaddime, yeni yayımlanan bir gazetenin veya mizah dergisinin ilk sayısında bir defaya mahsus olmak üzere kullanılır. Corci Bubli imzalı bu yazı mukaddime olarak tanımlanabilir bir metin olmasına karşın *İlâve-i İntibah*'ın içeriğine ilişkin tatmin edici bir açıklama sunmamaktadır.

Resim 1: İlâve-i İntibah, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), s.1.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

¹⁷ Ali Korkmaz, "Yazılı Basında Kurum Kimliğinin Oluşturulması Sürecinde Kurum Kimliği Stratejisinin Belirlenmesi," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, (2007): 387.

Gökhan DEMİRKOL

Derginin içeriğini oluşturan *Havâdis-i Meclis* başlıklı kısım ise Aydın Vilayeti ile ilgili üç kısa haberi içermektedir:

“Übbehettü devletlü Hüseyin Avni Paşa hazretleri önümüzdeki Cuma günü mezûnen Avrupa’ya azimet buyuracaklardır.

Vâli-i âli-i vilayet devletlü Ahmet Paşa hazretleri önümüzdeki Cuma günü İzmir’e teşrif buyuracakları iştiliyor.

*İzmir Mahkeme-i Ticaret reisi izzetlü Ahmet Kemal Efendi hazretleri geçen cumartesi günü İzmir’e ‘avdet ve umur-ı me’ murelerine mübâşeret buyurmuşlardır.”*¹⁸

Bu kısa haberlere vilayetin resmi yayını olan *Aydın* gazetesinde de rastlanmaktadır. Örneğin Ahmet Kemal Efendi ile ilgili haber *Aydın* gazetesinde şu şekilde yer almaktadır: “Bundan evvelce mevki-i Dersaadete azimet etmiş olan İzmir Mahkeme-i Ticaret reisi izzetlü Kemal Efendi işbu geçen cumartesi günü İzmir’e ‘avdet buyurmuşlardır.”¹⁹ Dönemin günlük siyasi gazete olarak tanımlanan yayınlarına bakıldığında, içeriğin yurtiçi ve yurtdışından haberler, tevcihatlar, farklı gazetelerden gündemle ilişkili iktibas edilen haber ve yazılar, telgraflar ve ilanlar şeklinde biçimlendiği görülmektedir. Bu haberleri de günlük siyasi gazete içeriği olarak tanımlamak mümkündür. Ancak *İlâve-i İntibah*’ta yer alan bu üç kısa haber nicelik açısından oldukça az yer tutmaktadır.

Toplam sekiz sütundan oluşan nüshanın *Letâif* başlığını taşıyan kısmı yaklaşık 5 sütuna yayılmış üç alt bölümden oluşmuştur. Bu alt bölümlerden ilki bir muhaveredir (Bkz. Resim 2). Tanzimat Dönemi mizah dergilerinin başat anlatı formu olan muhavere, belirli bir konu üzerine karşılıklı diyaloga

¹⁸ *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 2.

¹⁹ “Havâdis-i Hariciye,” *Aydın*, Sayı: 525, 5 Cemaziyelevvel 1292 (9 Haziran 1875), 1.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

dayanan bir formdur. *İlâve-i İntibah*’ta yer alan muhaverenin konusu ise İzmir’in ilk mizah dergisi olan *Kara Sinan*’dır:

“ (...) - (titreyerek) *Canım hastayım görmüyorsunuz a ayak üstünde duracak halim yok yarın anlattırayım*

- *Aman efendim hasb’el-husûs pek merak ettiğimden hastalığınızın ne olduğunu beyân buyurmanızı rica ederim*

- *Nasil anlattırayım mâlûm ya panayır olmak münasebetiyle Karataşa gitmiştim*

- *Sonra efendim?*

- *Sonrası saat dokuz buçuk sularında Tilkilik nâm mevkide bulunan kahvenin berisinde tesadüf ettiğim bir aziz ahbabımın ibrâmından dolayı bir saat kadar oturdum*

- (...) *bendenizi bir titreme aldı (...)*

- (...) *bu titremenizi soğuk aldığınıza isnâd edeyim*

- *Hayır efendim bu soğuk alışım rüzgardan bürüdetden rutûbetten kardan yağmurdan buzlu limonata içmekten dondurma yemeden değil (...)*

(...) - *Sonra efendim hânemde terlemek üzere kahveden kalktım sizden evvelce tesâdüf ettiğim bir zat hastalığının sebebini su’ale kalkıştı neden neş’et ettiğini bilemediğimden tedâvi olunmak üzere acele gittiğimi söylediğimde böyle sebepsiz şey olmaz siz bugün gazete mazete gibi şeylerden aldınız mı dedi bendenizin böyle bilâ-sebeb zuhur eden hastalığın arasında böyle gazetenin falanın filânın lüzûmu var mı diye kendisine biraz çıkıştım dur acele etme sözümü dinle sahih söylüyorum demesi üzerine hükümet konağı önünde ahbaptan birisinin vermiş olduğu resimli ve yeni çıkmış bir gazeteyi koynuma koyduğumu söyledim derakab aldı yırttı ondan epeyce iyileştim ama hala biraz devam etmektedir*

- *Korkmayın bu akşam bir terlerseniz yanında bir seyre çıkarsınız ve bir de yırtıp attığınız gazetenin bir nüshasını alıp tütsülerseniz inşallah bir şeyiniz kalmaz*

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

Gökhan DEMİRKOL

- İnşallah efendim
- *Lakin vücudunuz epeyce örselenmiş olduğundan bu akşam çorbadan başka öyle lahm veya sebze ve et gibi şeyler yemenizi münasip görmem*
- *Pekala ammâ lahm dediğiniz ne oluyor?*
- *Kamûsa mürâca 'at buyurun anlarsınız*
- *Onda bulamaz isem?*
- *Soğuk almanıza sebep olan mer 'iyyü 'l-beyân resimli ve yeni çıkan gazeteye mürâca 'at edersiniz (lahm yani et) olduğunu anlarsınız*
- *Aman Allah esirgesin ne okur ne de anlarım*
- *Niçin*
- *Ziyade soğuk alıp bütün bütün hasta olmamak için”²⁰*

Muhaveredeki adamın koinunda taşıdığı ve rahatsızlanmasına yol açan “resimli ve yeni çıkmış” gazete *Kara Sinan*’ın 29 Rebiülahir 1292 (4 Haziran 1875) tarihli birinci sayısıdır. Bu bilgiyi teyit eden unsur ise muhaverede geçen “lahm” bahsidir. Burada *Kara Sinan* dergisinde yer alan *lahm yani et* başlıklı yazıya bir gönderme yapılmaktadır.²¹ Genel olarak muhaverede

²⁰ *İlave-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 3.

²¹ “Sığır ve koyunun ve daha bazı çarpa hayvanatın derisi soyulduktan sonra meydana çıkan şeydir et derununda bulunan tahta parçası gibi şeylere kemik tabir olunur İngilizler her ne kadar eti kokmadıktan sonra yemezlerse de bu taraflarca tazesı makbuldür sığır ve koyun etinden başka kuzu ve hindi ve buna mümessil daha sair mevası-i beytiyenin ve bazı kuşların eti ekl olduğu gibi ez-sıra manda ve camuş etleri dahi yutturulur etten kebab köfte yahni kapama rosto konulet rozbift ve daha sair enfes et’ime tabh edilir satır tabi olunur aletle kıyma edilirse sıkma kadın budu mücver ve dolma ve emsali şeyler pişirilir lakin okkası yüksek fiyatta kalırsa bu yüzden irad ve masraf şaşırılır.” “Lahm yani et,” *Kara Sinan*, Sayı: 1, 29 Rebiülahir 1292 (4 Haziran 1875), 2.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

Kara Sinan’ın mizah dergisi olarak çıktığı yolda ortaya koyduğu içeriğin yetersizliği ve soğukluğu üzerinde durulmaktadır.²²

İlâve-i İntibah’ta *Kara Sinan*’a dair kaleme alınan bir başka metin de “nev-i icâd bir mu’amma *Kara Madi Kara Sinan*?....!!!” ifadesidir.²³ Bu ifade ayrıca *Letâif* bölümünün bir diğer alt bölümünü de oluşturmaktadır. Muhaverede olduğu gibi bu ifade de *Kara Sinan* dergisinde yer alan *Kara Madi* başlıklı yazıya yapılmış bir göndermedir.²⁴

Letâif başlığı altında yer alan bir diğer kısım ise *Telgrafnâmeler* başlığını taşımaktadır. Bu kısımda İzmir’in farklı kesimlerinden ve çevre şehirlerden telgraf ile gelen haberlere yer verilir:

“Karataş- 25 Mayıs pazar olmak münâsebetiyle saat on ikiye kadar şıklarla epeyce kalabalık oldu matmazellere işaretler ziyade hele madam elbiseleri yolların nezafetinden mülevves idi mirasyedi takımı ötede beride piyasa etmekte idiler alışveriş yolunda olduğundan esnaf pek hoşnuttur

Frenk Mahallesi- 27 Mayıs pudra tabir ettikleri pirinç tozunu madamlar yüzlerine sürmekle tazeleşirler (düzgün) fiyatı üste koymuş olduğundan an karib satıcılar bu yüzden kesb-i servet edecektir

²² *Kara Sinan* dergisinin ilk sayısına ilişkin bu eleştiri sadece *İlâve-i İntibah* ile sınırlı değildir. *Hayal* dergisi de benzer bir yaklaşım sergilemektedir. *Kara Sinan*’ın yayımlanmasına ilişkin “(...) bu kere de *Kara Sinan* isminde Türkçe olarak bir soytarı gazetesi daha çıkarır ve İzmir Hıristiyanlarını güya islah ettiği yetişmezmiş de şimdi Müslümanlarını da islah başlar. Allah safa-i hatir versin papaz gazeteci merakınız mıdır? Merakınız ise alınız bakınız gazetesinde ne yazmış. Ben aldım okudum gülmekten bayıldım. İsterseniz bir parçacığını buraya derç edeyim de siz de görünüz” şeklinde bir ifade kullandıktan sonra *Kara Sinan*’da yer alan “etmek” başlıklı yazıyı eklemiştir: “Buğday ve arpa ve darı unlarına suyun mezci ve biraz toz izafesiyle tahmir edilip fırınlarda pişirilir en iyisi has franculadır. Etmek çarşıda yapılırken içine bazı çavdar ve delice gibi şeylerde konulur ve bazen hamur olarak çıkarılır pişmiş etmek insan karnı açtığı vakit yemek bulursa etmekle beraber akl eder karn doyurucu güzel ve mübarek bir şeydir arpa etmek bazı şeye bahanedir (...).” “Bir papaz gazeteci,” *Hayal*, Sayı: 156, 3 Haziran 1291 (15 Haziran 1875), 3.

²³ *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 4.

²⁴ “*Kara Madi*,” *Kara Sinan*, Sayı: 1, 29 Rebiülahir 1292 (4 Haziran 1875), 4.

Manisadan- 28 Mayıs sabah Arpa tarlaları biçildi başak tarlalarından epeyce istifade olunacağını aid olanlara şimdiden tebşir ederiz feyz ü bereket bir kemâldir.”²⁵

Dergide yer alan bu telgraflar *Havâdis-i Meclis* başlıklı bölümde yer alan haberlere benzemektedir ancak bu telgraf haberlerinin mizahi metinler olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin mizah dergilerinde de bu şekilde telgraf formunda kaleme alınmış mizahi metinlere sıkça rastlanmaktadır.

Resim 2: İlâve-i İntibah,
5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 2-3.

Üsküdar University Journal of Social Sciences, 2021; issue: 12, 185-215

²⁵ “Telgrafnâmeler,” *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 4.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

İlâve-i İntibah’ın içeriğini oluşturan bir başka bölüm ise İlân başlıklı kısımdır. Bu bölümde yer alan iki ilân tıpkı *Telgrafnâmeler* başlıklı kısımda olduğu gibi mizah üzerine kurgulanmıştır: “Bir kırmızı pabuç için ziraat ve fellahını terk edenlerin akli satılık olup bir paradan ziyadeye talep bulunamadığı cihetle müzâyedesı kat’iyyen kara haberci üzerine takarrür eylediğinden ilân-ı keyfiyyette iktidâr olundu.”²⁶

İlâve-i İntibah dergisinin içeriğini oluşturan son unsur ise dördüncü sayfada yer alan karikatürdür (Bkz. Resim 3). Tulumbacılar üzerine çizilmiş bu karikatürün çizeri belirsizdir.²⁷ Ancak bir iddia olarak bu karikatürün çizerinin Boğos Tatıkyan olduğu ileri sürülebilir. Bu iddianın dayanağı ise *İlâve-i İntibah*’ın basıldığı matbaanın Tatıgyan Matbaası olma ihtimalidir. Corci Bubli, dergideki yazısında matbaa ve hurufat sorunlarından bahsetmesine karşın ne yazıda ne de dergide bir matbaanın ismi yer almamaktadır. Mildanoğlu ise, “(...) Kevork Bublıyan’ın Türkçe yayımladığı *İntibah* (...)”²⁸ gazetesinin Tatıgyan Matbaası’nda basıldığını belirtmektedir. Ayrıca Tatıgyan Matbaası hakkında Mildanoğlu’nun “(...) aynı zamanda taşbaskı hizmeti de verdi (...)” şeklindeki ifadesinden hareketle *İlâve-i İntibah*’ın Tatıgyan Matbaası’nda basılmış olma ihtimali yüksektir.²⁹

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

²⁶ “İlân,” *İlâve-i İntibah*, 5 Cemazıyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 4.

²⁷ Yanan bir evin yayında duran tulumbacılar arasında şu diyalog geçmektedir:

“Bre a canım işte yangın yerine yanaştık suyu boşaltsanıza

- Acelemiz ne dur sönsün de ondan sonra bak neler yaparız” *İlâve-i İntibah*, 5 Cemazıyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 4.

²⁸ Zakarya Mildanoğlu, “İzmir’de Ermenice Basın ve Yayın,” *İzmir Ermenileri Ege Kıyılarının Yitip Gitmiş Sakinleri* içinde, der. Zakarya Mildanoğlu, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017), 190.

²⁹ A.g.e., 189.; 1885 *Aydın Vilayet Salnamesi*’ne göre İzmir’de üç matbaa hurufat ile birlikte litograf baskı yapmaktadır ki bunlardan birisi de Tatıkyan Matbaası’dır. Fakat Salname’nin “izahat” kısmında Tatıkyan Matbaası için “Fransızca, Rumca” baskı yaptığı bilgisi yer alır. Litograf baskıda Türkçe basım yapabilen tek matbaa olarak Çukurhan’da bulunan Nuri Efendi matbaası karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan *İlâve-i İntibah*’ın basıldığı matbaanın

Gökhan DEMİRKOL

Matbaa sahiplerinden Boğos Tatikyan'ın “çizer, gravür uzmanı” olduğu göz önüne alındığında karikatürün çizeri olduğu iddia edilebilir.³⁰

Resim 3: İlâve-i İntibah, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 4.

hangisi olduğunu kesin olarak ortaya koymak zordur. Bkz. Aydın Vilayet Salnamesi, Def'a 7, 1302/1885, 72.

³⁰ Zakarya Mildanoğlu, “İzmirli Bazı Tanınmış Ermeniler,” *İzmir Ermenileri Ege Kıyılarının Yitip Gittiği Sakinleri* içinde, der. Zakarya Mildanoğlu, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017), 245; Pamukciyan, Boğos Tatikyan'ı “ressam” olarak tanımlar. Bkz. Kevork Pamukciyan, *Biyografileriyle Ermeniler*, (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2003), 363. Boğos Tatikyan hakkında ayrıca bkz. Semra Daşçı, “İzmirli Ressam Boğos Tatikyan ve ABD Ulusal Kütüphanesi'ne Hediye Olarak Hazırlanan Gravür Albümü,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 6,1, (2013): 531-568.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

İlâve-i İntibah dergisinin içeriğinin ağırlık merkezini *Letâif* başlıklı kısmın oluşturduğu görülmektedir. Bu bölüm için bir *Kara Sinan* yergisi tanımlaması yapılabilir. Tanzimat Dönemi mizah dergileri içerisinde diğer gazete ve gazetecileri mizah malzemesi olarak kullanmak yaygın bir uygulamadır. *İlâve-i İntibah*’taki durum da İzmir’deki rekabet üzerinden okunabilir. Bunun yanı sıra *Kara Sinan* dergisinin imtiyaz sahibi Karidi ile *İntibah* gazetesinin ikinci muharriri Mehmet Salim arasında var olan husûmet de söz konusu durumun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş olabilir. İki gazeteci arasındaki husûmetin sebebi ise *Aydın* gazetesidir. Aydın Vilayeti’nin resmi gazetesi *Aydın*, 1872 yılında Mehmet Salim tarafından çıkarılmıştır. Ancak gelirlerinin borçlarını karşılayamaması ve borç yükünün artması üzerine gazete Mehmet Salim’den alınarak Karidi’ye verilmiştir.³¹ *Aydın* gazetesindeki halef-selef ilişkisinin husûmete dönüşmesi ve bu husûmetin *İlâve-i İntibah*’ın içeriğinin *Kara Sinan* yergisi üzerine kurulmasına sebebiyet verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumun tek taraflı olmadığı da aşîkârdır. Özellikle *Kara Sinan* dergisinin 5. sayısında yer alan *İlâve-i İntibah*’ın yayımlanmasına izin verilmemesiyle ilgili gazel, içerik oluşturma noktasında Karidi’nin de bu husumeti kullandığını göstermektedir:

“(…) - Canım Sinan Bey ben sizin böyle ağladığınızı hiç görmedim.
Daima güler idiniz ağlamanıza sebep nedir?

- Canım bugün bizim komşu İntibahın çocuğu fecâat vefat etti. Komşu değil mi merakıma dokundu hem eğlenceli bir çocuk idi. Allah vere pederi duymasa

- Vah vah bende acıdım. Aman bu feryâdı eden kimdir

- İşte pederi duymuş olmalı dur bakalım. Hazin hazin bir şeyler söylüyor söylediği türküyü benziyor aman dinleyelim:

³¹ *Aydın Vilayet Salnamesi*, Def’a 10, 1304/1888, s. 65; Serçe, *İzmir’de Kitapçılık 1839-1928*, 21.

Gökhan DEMİRKOL

*Hayale yarıdak olurduñ
Kahkahayı susdurdun
Meddahı da küstürürdüñ*

*Ah ilâvem vah ilâvem
Sarı saçlıydı ilâvem
Koca başlıydı ilâvem*

*Durucakda duruyordu
Hatırımı soruyordu
Pek şarlatañ oluyordu*

*Ah ilâvem vah ilâvem
Sarı saçlıydı ilâvem
Koca başlıydı ilâvem*

*Yedrine yazık oldu
Gözlerim yaşla doldu
Yazdığıma acep noldu*

*Ah ilâvem vah ilâvem
Sarı saçlıydı ilâvem
Koca başlıydı ilâvem*

*Kalmadı sabra mecâlim
Neye varır benim hâlim
Sen idin malım melâlüm*

*Ah ilâvem vah ilâvem
Sarı saçlıydı ilâvem
Koca başlıydı ilâvem*

*Bir zumbalak geldi gitti
Felek bana neler etti
Artık şimdi işim bitti*

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

Ah ilâvem vah ilâvem
Sarı saçlıydı ilâvem
Koca başlıydı ilâvem”³²

İntibah gazetesinin yerini alması planlanan *İlâve-i İntibah*’ın içerik noktasında siyasi günlük bir gazeteden ziyade mizah dergisi olduğu açıktır. Bu olguyu içeriğin iki unsuru ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki *Kara Sinan* dergisini konu alan muhaveredir. Sözlü mizahın temel unsuru olan ve Geleneksel Halk Tiyatrosu’ndan yazılı mizahın ana ürünü mizah dergilerine geçen muhavere formu, Osmanlı Basını içerisinde mizah dergilerinin en çok kullandığı anlatı formudur. Sadece mizah dergilerine özgü olan ve *İlâve-i İntibah*’ta da yer alan unsur ise karikatürdür. Günlük gazetelerde resim kullanımı daha çok haber ya da ilan özelinde gerçekleşmektedir ve bu resimlerin karikatür ile ilişkisi bulunmamaktadır ki, Osmanlı’da günlük gazeteler karikatür kullanımına 20. yüzyılda başlamışlardır.³³ Mizah basınının anlatı omurgasını oluşturan bu iki unsurun *İlâve-i İntibah*’ta yer alması ve de nüsha alanının yaklaşık % 75’lik kısmını (8 sütunun yaklaşık 6 sütununu) kaplaması *İlâve-i İntibah*’ı bir mizah dergisi haline getirmektedir.

İkame bir dergi olarak tasarlanan ancak Hariciye Nezareti’nin yayımlanmasına izin vermediği *İlâve-i İntibah*’ın tek nüshasının başvuru evrakının ekinde Osmanlı Arşivi’nde yer alması akla bu derginin dolaşıma çıkıp çıkmadığı sorusunu getirmektedir. Öncelikle *İlâve-i İntibah*’ın okuyucuya ulaşmış olma ihtimali yüksektir. Bu yargıyı destekleyen önemli bir husus Hariciye Nezareti’nin kararında yer alan “neşrine ibtidar olunduğu” ve “bir daha neşr olunmaması” ifadeleridir. Bir diğer husus ise nüshanın ilk sayfasında yer alan puldur. Mart 1875 tarihinde

³² *Kara Sinan*, Sayı: 5, 27 Cemaziyevvel 1292/19 Haziran 1291 (1 Temmuz 1875), 2.

³³ Til, günlük gazetelerde karikatür kullanımını Velid Ebüzziya’nın başlattığını belirtmektedir. Bkz. Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, Haz. İbrahim Şahin, (Ankara: Cümle Yayınları, 2015), 346.

Gökhan DEMİRKOL

yürürlüğe giren Resm-i Damga Nizamnamesi ile Osmanlı coğrafyasında yayımlanan gazetelerin “2 para” değerinde pul yapıştırılmaları zorunlu hale getirilmiştir. Bu pulların gazete basılmadan önce ilk sayfanın üst kısmına yapıştırılması gerekmektedir ki satışa çıkan her nüshaya yasal zorunluluk gereği pul yapıştırılmaktadır.³⁴ Üzerinde pul bulunmayan gazeteler damgasız kabul edilerek para cezası uygulanmaktadır. Bu açıdan *İlâve-i İntibah*’ın ilk sayfasındaki pul, derginin dolaşıma çıktığını göstermektedir. Ayrıca *Kara Sinan* dergisinin 5. sayısında yer alan “ah ilâvem vah ilâvem” nakaratlı gazel de derginin kamuoyu tarafından bilindiğini gösteren bir başka göstergedir. Buna ek olarak bu gazelden önce yer alan muhavere kısmındaki “hem eğlenceli bir çocuk idi” ibaresinden *Kara Sinan*’ın *İlâve-i İntibah*’ın içeriğinden haberdar olduğu çıkarımı da yapılabilir. Yine *Kara Sinan*’ın 12. sayısında “(...) bâ emr-i âlî neşri memnu’ olan ilâvesiyle (...)” ve 13. sayısında da “(...) çanakta çömlekte durmaz *İlâve-i İntibah* zırvası (...)” ifadeleri ile *İlâve-i İntibah*’tan bahsetmesi de bu durumu desteklemektedir.³⁵

Peki, içerik açısından bir mizah dergisi olan ve dolaşıma çıkarak okuyucu ile buluşan *İlâve-i İntibah*’ı, *İntibah* gazetesinden bağımsız bir süreli yayın olarak kabul etmek mümkün müdür? En genel ifade ile “(...) önceden belirlenmiş bir bitişi olmayan, birbirini izleyen ayrı bölümler halinde genellikle numaralandırılmış olarak düzenli ve düzensiz aralıklarla yayımlanan bir süreli kaynak (...)” şeklinde tanımlanabilecek süreli yayın olgusu açısından sahip olduğu sayı numarası (“numero 8”) ve yayımlanma aralığı (çarşamba günleri) üzerinden *İlâve-i İntibah*’ı bir süreli yayın olarak

³⁴ Gökhan Demirkol, “Pul Vergisi ve Osmanlı Mizah Basını (1874-1877),” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 64, (2019): 315.

³⁵ *Kara Sinan*, Sayı: 12, 18 Recep 1292/7 Ağustos 1291 (20 Ağustos 1875), 3; “*Kara Sinan Lokantası Listesidir*,” *Kara Sinan*, Sayı: 13, 25 Recep 1292/14 Ağustos 1291 (27 Ağustos 1875), 3.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

kabul etmek mümkündür.³⁶ Dergiyi bağımsız kılan ise sahip olduğu satış fiyatıdır. Bu noktada derginin isminde yer alan “ilâve” ibaresi üzerinden bu yargıya itiraz edilebilir. Ancak Osmanlı Basını’nda “ilâve” ibaresi günlük gazetelerle ücretsiz verilen ilâve/eklerden farklı bir anlam ihtiva etmektedir. “İlâve” kelimesi, gazetenin basımından sonra elde edilen ve de bir gazeteyi doldurmayacak yeni bilginin okuyucuya ulaştırılması amacıyla hazırlanan bültenler için kullanılır. Bu ilâvelerin ebatları gazetelere oranla küçüktür ve belirli bir satış fiyatı vardır.³⁷ Dönem basını açısından “ilâve” kelimesinin ihtiva ettiği anlamı en net şekilde Matbuat Nizamnamesi’ne eklenen madde ortaya koymaktadır:

“El-sene-i müteneviada çıkarılan gazete sahib-i imtiyazlarının ruhsatnamelerinde münderic evkat-ı mu’ayyenede çıkaracakları gazetelerden başka ilâve nâmıyla neşr edecekleri evrak matbûa icrâ ve ilan buyrulmuş olan tevcîhat ve tebligât-ı resmîyyeye ve mevadd-ı mühimmeye dair resmi telgrafnâmelere münhasır olacaktır (...)” 38

10 Eylül 1875 tarihli bu madde, “ilâve” olarak isimlendirilen nüshaları, gazetenin almış olduğu ruhsatta içerik ve periyod bakımından belirtilen yayının dışında nitelikler taşıyan “evrak” olarak tanımlayarak iki yayın arasında bir farkın bulunduğunu ortaya koymaktadır. Mizah basını açısından ise bu tabir günlük siyasi bir gazetenin tematik olarak yayımladığı farklı bir süreli yayını tanımlamak için kullanılır ve bu yayınlar için de ruhsat zorunluluğu bulunmaktadır.³⁹ Genellikle “eğlence ilâvesi” şeklinde

³⁶ Hülya Dilek Kayaoğlu, *Süreli Yayınların Yönetimi*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2008), 14.

³⁷ Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde (İlave)*, (İstanbul: Hür Türkiye Mecmuası Yayınları, 1960), 21.

³⁸ “Matbuat Nizamnamesine Tezyil Olunan Madde-i Mahsusadır,” *Düstur*, Tertip 1, Cilt 3, (İstanbul: Matbaa-i Âmire), 443.

³⁹ Bu duruma Mehmet Tevfik’in yayımlandığı *Letaif-i Âsar* örnek olarak verilebilir. Terakki Eğlence dergisini *Letaif-i Âsar* ismi ile çıkarmak isteyen Mehmet Tevfik (Çaylak Tevfik) ruhsat sorunu ile karşılaşmıştır. Bu sorun *Asır* gazetesinin ruhsatı alınarak çözülebilmiştir.

Gökhan DEMİRKOL

kullanılan tabirde “eğlence” kelimesi yayının niteliğine, “ilâve” kelimesi ise dergi ile gazete arasındaki mülkiyet bağına atıf yapar. Bu yayınları ana yayına abone olanların ücretsiz elde edebilmeleri mümkündür ki bu durum “abonelere meccanen verilir” ibaresiyle ifade edilmektedir. Ancak nüshaların belirli bir satış fiyatının olması ise bu mülkiyet ilişkisinde tematik yayının ana yayından ayrı bir şekilde abone olmayanlar tarafından da elde edilebilmesi anlamına gelmektedir ki bu durum söz konusu tematik yayını bağımsız bir süreli yayın haline getirir. *İlâve-i İntibah* dergisinin durumu bu açıdan ele alındığında derginin ismindeki “ilâve” kelimesi mülkiyet açısından derginin *İntibah* gazetesi ile ilişkisini kurarken *İntibah*’ın Cuma günleri, *İlave-i İntibah*’ın ise “20 para”lık satış bedeli ile Perşembe günleri yayımlanması *İlave-i İntibah*’ın *İntibah* gazetesinden bağımsız bir süreli yayın olduğunu ortaya koymaktadır.

İlâve-i İntibah’tan Sonra İntibah Gazetesi

İlâve-i İntibah’ın yayımlanmasında en önemli etken *İntibah* gazetesinin basım sürecinde yaşadığı sorunlardır. Corci Bublî’nin *İlâve-i İntibah*’ta yer alan yazısından bu sorunu gazetenin yayın hayatına başladığı tarihten itibaren yaşadığı anlaşılmaktadır. Literatüre göre, *İntibah* gazetesinin çıkış tarihi Haziran 1875’dir.⁴⁰ Bu tarih *Kara Sinan* dergisinde yer alan yazılar üzerinden ortaya konulmuştur. Huyugüzel, bu tarih için temel aldığı yazıyı açıkça belirtmemiştir ancak büyük ihtimalle *Kara Sinan* dergisinin 6 Cemaziyevvel 1292 (10 Haziran 1875) tarihli 2. sayısında yer alan “(...) (*İntibah*) gazetesi (...) Alaşehir seyahatinde daha neler görmüş isen birer

Bkz. Gökhan Demirkol, “Türkiye’nin İlk Türkçe Mizah Dergisi: Terakki», *Gazi Akademik Bakış* 10/19, (2016): 152-153.

⁴⁰ Huyugüzel, *1928’e Kadar İzmir’de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, 53; Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 125.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

birer nakl u beyan edesin (...)” ifadesinden hareket etmektedir.⁴¹ *Kara Sinan*’da yer alan bu yazıda İzmir’de yayımlanan İonia, Aydın, İmpertial, La Reforme, Amalthiea, Arşaluys Araradyan, De la Buena Esperansa ve Velos gibi diğer gazeteler ile *İntibah* gazetesinin de isminin zikredilmesi gazetenin varlığına delil oluşturmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi avukat Corci Bubli, ikinci muharriri ise İzmir’de ilk Türkçe gazeteyi yayımlayan Mehmet Salim’dir.⁴² Bu bilgiyi yine *Kara Sinan* dergisinde yer alan yazılar ile teyit edebilmek mümkündür: “*İntibah* gazetesinin muharrir-i sânisî Mehmet Salim (...) *İntibah* gazetesinin muharrir-i evveli kendinden rif’atlı Corci Bubli cenabları (...).”⁴³ *İntibah* gazetesine dair Huyugüzel tarafından aktarılan bir diğer bilgi ise gazetenin bir süre sonra İstanbul’dan *Hayal* dergisinden aldığı hurufat ile yayımlandığıdır.⁴⁴ *İntibah*’ın neden hurufat alımı yaptığına dair bir bilgi ise literatürde yer almamaktadır. Gazetenin ne zaman kapandığına dair net bir bilgi bulunmamakla birlikte Huyugüzel, *İntibah* gazetesinin 1876 Mart ayına kadar yayımlandığını belirtmektedir.⁴⁵ Gazeteye dair var olan bir diğer bilgi ise 1884 yılında tekrar yayımlandığı ancak uzun soluklu olamayıp kapanmasıdır ki kapanma gerekçesi ise gelirlerinin masrafını karşılayamamasıdır.⁴⁶

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

⁴¹ “Sinan ile İzmir Gazeteleri Beyninde,” *Kara Sinan*, Sayı: 2, 6 Cemaziyevvel 1292 (10 Haziran 1875), 3.

⁴² Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 125; Faruk Huyugüzel, *İzmir’de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2004), 138.

⁴³ *Kara Sinan*, Sayı: 12, 18 Recep 1292 (20 Ağustos 1875), 3-4.

⁴⁴ Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 125.

⁴⁵ Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, 400. Bu bilginin de yine *Kara Sinan* dergisi üzerinden elde edilmiş olması muhtemeldir. *Kara Sinan* dergisinin arşivlerde bulunan 30 numaralı son sayısının tarihi 3 Mart 1876’dır. Bu sayıda *İntibah* gazetesinden bahsedilmektedir.

⁴⁶ A.g.e., 125. Ayrıca bkz. *Aydın Vilayet Salnamesi*, Def’a 7, 1302 /1885, 71.

Gökhan DEMİRKOL

İntibah gazetesi ile ilişkili bir yayın olarak *İlâve-i İntibah* incelendiğinde gazetenin literatürde var olan Haziran 1875 tarihinden önce, Nisan 1875 tarihinde yayımlanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu tarihe Corci Publi'nin yazısında yer alan "(...) gazetemizin büyük nüshası kemâfissabık beher cuma günü çıkarılacağı (...)" ve nüsha üzerinde yer alan "numara 8" ibaresinden ulaşılmaktadır.⁴⁷ *İntibah* gazetesinin *İlâve-i İntibah* yayımlanıncaya kadar her hafta cuma günü düzenli bir yayın periyodu izlediği kabul edildiğinde ise ilk sayının tarihi 17 Rebiülevvel 1292/11 Nisan 1291 (23 Nisan 1875) cuma günü olarak belirlenebilmektedir. *İntibah*'ın Nisan 1875 tarihinde yayımlanmaya başladığı ya da yayımlanmaya başladığı tarihin Haziran 1875 olmadığını teyidini *Hayal* dergisinde bulmak mümkündür:

*"İzmirde Türkçe gayri resmi bir gazete çıkıyormuş ismi de (İntibah) imiş. Dersaadet gazetelerinin ileride iktizâ eder diye birer sûretini çıkarıyormuş fakat pek güzel yazıyormuş okuyanlarda gülmekten hal kalmıyormuş hatta geçen haftaki nüshasında bir sâil ile bir âdil beyninde bir muhâvere yazmış. Pek iyi imiş sanatlı imiş fenn-i inşânın hepsi o muhâverede müctemi imiş de onun için ahbabdan bir zât hülâsâ vechle bize yazıp irsâl eylemiştir (...)."*⁴⁸

Yazının yer aldığı *Hayal* dergisinin 151 numaralı bu nüshasının tarihi 3 Haziran 1875'dir. Metinde yer alan *İntibah* gazetesinin "geçen haftaki nüshasında" ibaresinden hareketle *Hayal* dergisinin 1875 Mayıs ayı içerisinde yayımlanmış bir *İntibah* nüshasını kastettiği anlaşılmaktadır ki bu da *İntibah* gazetesinin 1875 Haziran tarihinden önce yayımlanmaya başladığını göstermektedir.⁴⁹

Hariciye Nezareti'nin *İlâve-i İntibah*'a ilişkin kararının imtiyaz sahibine 13 Cemaziyelevvel 1292 (17 Haziran 1875) perşembe günü telgraf ile

⁴⁷ *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 1.

⁴⁸ *Hayal*, Sayı: 151, 22 Mayıs 1291 (3 Haziran 1875), 2-3.

⁴⁹ Büyük ihtimalle bu nüsha 28 Mayıs 1875 tarihli 6. sayıdır.

İzmir'de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

iletildiği düşünülürken 12 Cemaziyevvel 1292 (16 Haziran 1875) çarşamba günü derginin yeni bir sayısının yayımlanıp yayımlanmadığı sorusu karşımıza çıkmaktadır. *Kara Sinan*'ın 18 Recep 1292 (20 Ağustos 1875) tarihli 12. sayısında "(...) bizim dostumuz bir değil *İntibah* muharriri Deli Corci de beraberdir zira on altı numaralı *İntibah*ında muharririmiz Emin efendinin (...)" ifadesinden hareketle *İntibah* gazetesinin, 11 Recep 1292 (13 Ağustos 1875) cuma günü 16. sayısını yayımladığını ve geriye doğru sıra numarasının takip edilmesiyle 21 Cemaziyevvel 1292 (25 Haziran 1875) cuma günü 9 sıra numarasıyla *İlâve-i İntibah*'tan sonra yeniden yayımlanmaya başladığı sonucuna ulaşmak mümkündür ki bu da ikinci bir *İlâve-i İntibah* nüshasının yayımlanmadığı anlamına gelmektedir.⁵⁰ *İntibah* ismi ile yeniden yayımlanan gazetenin baskı sürecinde yaşadığı hurufat sorunlarının devam ettiğini yine *Kara Sinan* dergisinden öğrenmekteyiz: "(...) mürettipsiz makinesiz hurufatsız gazete olur mu diyecek olur iseniz bu da gayretinden neş'et etme bir keyfiyettir yavaş yavaş olur (...)." ⁵¹ Gazete, yaşadığı bu sorunu 1875 yılı Temmuz ayı sonlarına doğru çözüme kavuşturmuştur:

"- (...) tuhaflık gazetede değil hurufatta olmalı hurufatlar Hayalin eski hurufatları değil mi ya

- Güzel bu söylediğin akla yakın ama Hayalin hurufatı İzmirde ne geziyor

- Canım her şeyin dibine darı mı ekeceksin Mösyö Bubli Hayalin gözüne bir perde çekti hurufatını aldı Kasapzade de Mösyö Bubliye eski hurufatı verdim Karagöz indirdim diye sevindi şimdi anlayabildin mi (...)." ⁵²

⁵⁰ *Kara Sinan*, Sayı: 12, 18 Recep 1292 (20 Ağustos 1875), 3.

⁵¹ "İntibah gazetesinden mütercimdir," *Kara Sinan*, Sayı: 6, 4 Cemaziyelahir 1292 (8 Temmuz 1875), 3.

⁵² *Kara Sinan*, Sayı: 9, 25 Cemaziyelahir 1292/17 Temmuz 1291 (29 Temmuz 1875), 3.

Gökhan DEMİRKOL

Hayal dergisinden satın alınan yeni hurufatın kullanıldığı tarih büyük ihtimalle 19 Cemaziyelahir 1292 (23 Temmuz 1875) tarihli 13. sayıdır. *İlâve-i İntibah*'ın yayımlanmasından önce hurufat ile birlikte gazete, matbaa konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Corci Bubli, *İntibah*'ın basıldığı matbaadaki hurufatın “çürümeye yüz tuttuğunu” ve bu yüzden “yüz otuz kıyye” hurufat satın alındığını ancak matbaa çalışanlarının tüm gayretlerine karşın satın alınan hurufatın bir gazete dizmeye yetmemesi üzerine o matbaadan ayrılma kararı aldıklarını ifade etmektedir.⁵³ Bubli'nin ifadelerinde *İntibah* gazetesinin hangi matbaada basıldığına dair kesin bilgi bulunmamasına karşın *İlâve-i İntibah*'ın Tatikyan Matbaası'nda basılmış olma ihtimali yüksektir. *Kara Sinan* dergisinde yer alan bilgiye istinaden yeni hurufat ile *İntibah* gazetesinin İyonya (İonya) Matbaası'nda basıldığı anlaşılmaktadır: “(...) İyonya matbaa kirası 500 [kuruş](...)”⁵⁴ *Kara Sinan*'dan öğrendiğimiz bir diğer bilgi ise *İntibah* gazetesinin yayın periyodunu çarşamba ve cuma günleri olmak üzere haftada ikiye çıkarttığıdır.⁵⁵

Sonuç

Aydın ve *Devir* gazetelerinden sonra İzmir'de yayımlanan *İntibah*, hiçbir nüshasının günümüze ulaşmamış olması yüzünden hakkında sınırlı bilgi bulunan bir gazetedir. Ancak Osmanlı Arşivi'nde bulunan *İntibah* gazetesine ait *İlâve-i İntibah* isimli bir nüsha, gazete hakkında yeni bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. *İntibah*, basım işleriyle ilgili olarak matbaa ve özellikle de hurufat konusunda sıkıntılar yaşamış ve bunun sonucunda yeni hurufat satın alma yoluna gitmiştir. Sipariş edilen hurufatın İzmir'e

⁵³ *İlâve-i İntibah*, 5 Cemaziyelevvel 1292/28 Mayıs 1291 (9 Haziran 1875), 1.

⁵⁴ “İntibahın varidat ve masarifat cetvelidir,” *Kara Sinan*, Sayı: 15, 9 Şaban 1292/28 Ağustos 1291 (10 Eylül 1875), 4.

⁵⁵ *Kara Sinan*, Sayı: 21, 24 Zilkade 1292 (22 Aralık 1875); *Kara Sinan*, Sayı: 30, 6 Safer 1293 (3 Mart 1876).

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

ulaşması için gereken sürede gazete, okuyucularının gazetesiz kalmaması adına *İlâve-i İntibah* ismiyle *İntibah* gazetesi yerine bir nüsha yayımlama girişiminde bulunmuştur. Okuyucularına gazete verebilmek adına ortaya konulan bu çözüm girişimi Hariciye Nezareti tarafından kabul edilmemiştir. Gazete yönetimini böyle bir girişime iten etken Osmanlı Basını’nın mali yapısı içerisinde önemli bir gelir kaynağı olan abone bedelidir. Okuyucuya belli bir zaman diliminde (üç aylık, altı aylık ya da yıllık) ve belli bir sayıda nüsha yayımlamayı garanti ederek peşin alınan abone bedelinin karşılığında gazete vermemiş olmamak için *İlâve-i İntibah* okuyucuya sunulmuştur. 9 Haziran 1875 tarihli *İlâve-i İntibah*’ın tek sayı yayımlanmasının ya da Hariciye Nezareti tarafından uygun bulunmamasının temel sebebi “günlük” veya “ciddi” bir siyasi gazete olarak yayımlanan *İntibah*’ın niteliğini “mizah” yayınına çevirmesidir. Gazetenin imtiyaz sahibi Corci Bubli, *İlâve-i İntibah*’ı bir mizah dergisi olarak tanımlamamış olsa da *İlâve-i İntibah*’ın içerdiği dönemin mizah dergileri ile uyuşmaktadır. 4 sayfaya 2 sütun tasarlanmış *İlâve-i İntibah*’ta, Tanzimat Dönemi mizah dergilerinin başat anlatı formu olan muhavere ile birlikte bir karikatürün de bulunması ona mizah dergisi vasfı kazandırmaktadır. Yayımlanan karikatürde perspektif anlayışını varlığı ve nesnelerin oranlarına dikkat edilmesi çizerinin resim eğitimi almış olduğunu akla getirmektedir. *İntibah* gazetesini ikame etmesi düşünülen *İlâve-i İntibah*’ın sahip olduğu “20 paralık” satış fiyatı ise ona bağımsız bir süreli yayın niteliği kazandırmaktadır. Bu unsurlar dikkate alındığında *İlâve-i İntibah* dergisi, mülkiyet ilişkisi bulunduğu *İntibah* gazetesinden bağımsız bir mizah dergisidir.

Bu noktada derginin çıkış amacının *İntibah* gazetesini ikame etmek olduğu düşünüldüğünde imtiyaz sahibi Corci Bubli’nin bir mizah dergisi yayımlama niyeti olmadığını Hariciye Nezareti’nin karar metninde görmek mümkündür ki *İntibah* gazetesi yeni bir yayın için ruhsat talebinde bulunmak yerine mevcut ruhsatı ile ikame bir yayın çıkarma

Gökhan DEMİRKOL

izni talep etmektedir. Bubli'nin bu girişimini yeni hurufatın İzmir'e ulaşması için gerekli olan zaman zarfında öncelikle abone bedeli alınmış okuyucuya bir yayın sunabilmek ve bu süreçte *İntibah* gazetesinin yeniden yayımlanabilmesi adına zaman kazanma taktiği olarak değerlendirmek mümkündür. *İlâve-i İntibah*'ın içerik noktasında bir mizah dergisi niteliği sergilemesinin sebebi hakkında da kısa sürede üretilebilecek bir içeriği tercih etmeleri olduğu ileri sürülebilir. Dergi içeriğinin niceliksel olarak ağırlığının *Letâif* başlıklı bölümde olması da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Sonuç olarak Corci Bubli ve *İntibah* gazetesi, abone kaybetmeme dürtüsüyle hareket ederek ikame bir yayın için yola çıkmış ancak bir mizah dergisi ortaya çıkarmışlardır.

Niyet ile sonuç arasındaki uyumsuzluğun bir ürünü olan *İlâve-i İntibah*, literatürde hakkında dolaylı yoldan elde edilmiş çok az bilgi bulunan *İntibah* gazetesiyle ilgili yeni bilgiler sağlayan birincil kaynak statüsü ile de önemli bir yayındır. *İntibah* gazetesine ilişkin *İlâve-i İntibah*'tan elde edilen en önemli bilgi, gazetenin 1875 Haziran tarihinde değil 1875 Nisan tarihinde yayımlanmaya başladığıdır. Bununla birlikte gazete, *İlâve-i İntibah*'ın yayımlandığı tarihe kadar haftada bir, cuma günleri çıkarılarak toplam 7 sayı yayımlanmıştır.

Netice itibariyle *İlâve-i İntibah* arzu edilen amaca hizmet edememiş fakat İzmir'de *Kara Sinan*'dan sonra yayımlanmış ikinci Türkçe mizah dergisi olmuştur. Bunun yanı sıra Türk Basın Tarihi açısından da *İlâve-i İntibah*, 1870-1877 yılları arasında İstanbul dışında yayımlanmış ikinci Türkçe mizah dergisidir.

KAYNAKÇA

a. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Mektubî Kalemi (HR.MKT.) 881-90-1.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Mektubî Kalemi (HR.MKT.) 881-90-2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Mektubî Kalemi (HR.MKT.) 881-90-3.

b. Araştırma İnceleme Eserler

Arıkan, Zeki. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* Cilt 1 içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 103-111.

Aydın Vilayet Salnamesi. Def’a 10, 1304 /1888.

Aydın Vilayet Salnamesi. Def’a 7, 1302 /1885.

Aydın, <http://gpoulimenos.info/tr/kaynaklar/gazete-ve-dergiler> (Erişim Tarihi: 19.06.2020).

Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Basın Tarihimizde (İlave)*. İstanbul: Hür Türkiye Mecmuası Yayınları, 1960.

Çeviker, Turgut. *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü* Cilt 1. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.

Daşçı, Semra. “İzmirli Ressam Boğos Tatikyan ve ABD Ulusal Kütüphanesi’ne Hediye Olarak Hazırlanan Gravür Albümü,” *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 Sayı: 1, (2013): 531-568.

Demirkol, Gökhan. “Türkiye’nin İlk Türkçe Mizah Dergisi: Terakki.» *Gazi Akademik Bakış* 10/19, (2016): 141-160. <https://doi.org/10.19060/gav.321006>

----- . *Tanzimat Dönemi Türkçe Mizah Dergilerinin “Mizah”ı Tanımlama Biçimleri (1870-1877)*, *Alay Kitabı* içinde, Editör: Emine Gürsoy Naskali, 23-59. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

Gökhan DEMİRKOL

-----."Pul Vergisi ve Osmanlı Mizah Basını (1874-1877)," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 64, (2019): 313-335. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3874>

Düstur. Tertip 1, Cilt 2, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1289.

Düstur. Tertip 1, Cilt 3, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Girgin, Atilla. *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2001).

Hayal, İ.B.B Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS0787.

Huyugüzel, Faruk. *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1996.

-----.İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

-----.İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2004.

İnuğur, M. Nuri. *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları, 2005.

Kara Sinan, İ.B.B Atatürk Kitaplığı Demirbaş No: NS1903.

Kayaoğlu, Hülya Dilek. *Süreli Yayınların Yönetimi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.

Korkmaz, Ali. "Yazılı Basında Kurum Kimliğinin Oluşturulması Sürecinde Kurum Kimliği Stratejisinin Belirlenmesi," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17, (2007): 385-391.

Mildanoğlu, Zakarya. "İzmir'de Ermenice Basın ve Yayın," *İzmir Ermenileri Ege Kıyılarının Yitip Gitmiş Sakinleri içinde*, Derleyen: Zakarya Mildanoğlu, 181-220. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017.

İzmir’de İkame Bir Türkçe Mizah Dergisi: İlâve-i İntibah (1875)

-----. “İzmirli Bazı Tanınmış Ermeniler,” İzmir Ermenileri Ege Kıyılarının Yitip Gitmiş Sakinleri içinde, Derleyen: Zakarya Mildanoğlu, 237-248. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2017.

Ortaylı, İlber. *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Pamukciyan, Kevork. *Biyografileriyle Ermeniler*. İstanbul: Aras Yayıncılık, 2003.

Serçe, Erkan. İzmir’de Kitapçılık 1839-1928. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002.

Sevinçli, Efdal. İzmir Basın Tarihi Gazeteler, Dergiler. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2019.

Til, Enis Tahsin. *Gazeteler ve Gazeteciler*. Hazırlayan: İbrahim Şahin, Ankara: Cümle Yayınları, 2015.

Varlık, Bülent. “Yerel Basının Öncüsü: Vilâyet Gazeteleri,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 99-102.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2021;
sayı: 12,
185-215

